

Michał T. Handzel *OSPPE*

PRZYCZYNEK DO BADAŃ NAD PAULIŃSKĄ SZKOŁĄ FILOZOFII

1. Kontekst historyczny

1.1. Początki tworzenia studiów w zakresie filozofii

Nie stanowi dziś żadnej wątpliwości fakt, że w historii Zakonu Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika, w prowincji polskiej, w zakresie studiów z nauk filozoficznych, powstała tzw. szkoła paulińska. Za początek paulińskiej szkoły filozoficznej należałoby symbolicznie uznać rok 1622, w którym o. Andrzej Gołdonowski (1596-1660) podjął się wykładów z filozofii w nowo tworzonym studium w Pińczowie¹. Przed rokiem 1624 jednym z pierwszych poświadczonych źródłowo wykładowców był o. Albert Raczyński (†1624)². Po nim wykłady z filozofii w Krakowie na Skałce podjął o. Benedykt Mstowski (†1650)³. W 1645 r. prowincjał polski o. Mikołaj Staszewski, podkreślając jego zasługi jako lektora przez 20 lat chwalebnie spełniającego swe obowiązki, wyróżnił go – za ogólną zgodą – szczególnym przywilejem, polegającym na tym, że miał on zajmować miejsce honorowe przed wszystkimi innymi doktorami w prowincji.

W 1633 r. generał Zakonu Paulinów o. Marcin Gruszkowicz (ok. 1600-1636)⁴ podczas kapituły prowincjalnej uznał studia - w tym studia

---

¹ Por. <http://www.jasnagora.com/prasa/opracowania/87/0> [dostęp 15.09.2020, godz. 15.30].

² Por. <http://www.powolania.paulini.pl/212,Przeorowie-jasnogorscy> [dostęp 15.09.2020, godz. 15.35].

³ Por. <http://worldcat.org/identities/viaf-311285168/> [dostęp 15.09.2020, godz. 15.40].

⁴ Por. G. PRUS, *O. Marcin Gruszkowicz (ok. 1600–1636) pierwszy polski generał za-*

z filozofii - za ozdobę zakonu i polecił, by nie odrywano studentów od zajęć naukowych innymi posługami.

Szczególne znaczenie dla prowincji polskiej miała decyzja Kongregacji Propagandy Wiary, która 28 sierpnia 1634 r. poleciła w każdej prowincji paulińskiej wyznaczyć jeden klasztor na dom przeznaczony do studium filozofii i teologii⁵. W 1635 r. decyzję tę potwierdzili wizytatorzy apostołscy postanawiając, że wszyscy kandydaci do święceń prezbiteratu powinni we własnych klasztorach ukończyć studia, które mają uwzględniać oprócz retoryki i teologii także filozofię. W następnym roku po wizytacji apostołskiej wydano specjalne rozporządzenia odnośnie do urzędu studium w Krakowie na Skalce, ale już w 1640 r. przeniesiono studia filozoficzne na Jasną Górę⁶. Studia filozoficzne prowadzono w tym klasztorze do 1864 r.

W drugiej połowie XVIII wieku utworzono studium paulińskie w klasztorze warszawskim. W 1762 r. kapituła prowincji mianowała oficjalnie pierwszego w historii tego studium wykładowcę filozofii, którym został o. Kajetan Sołtyk. Studium w Warszawie istniało do kasaty klasztoru w 1819 r.

Po III rozbiorze Polski dla klasztorów, które weszły do zaboru austriackiego i utworzyły prowincję galicyjską zorganizowano własne studium. Ponadto filozofię wykładano w klasztorze w Leśnej Podlaskiej. Natomiast w Beszowej wykładano niektóre przedmioty teologiczne. Studium w tym miejscu przetrwało aż do 1810 r.⁷

1.2. Studia generalia

Szczególne miejsce w historii zakonu paulinów zajmuje dzień 3 kwietnia 1671 r, w którym to papież Klemens X wydał bullę *Ex iniuncto nobis*. Jej treść podano do wiadomości całego zakonu na kapitule generalnej w 1672 r. Bulla pozwalała utworzyć w każdej prowincji paulińskiej *studia generalia*, czyli uniwersytety, a także wyliczała domy, w których studia te mają powstać: dla Węgier w Máriavölgy i Sátorlajújhely, dla Austrii

---

konu paulinów, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” R. LVI–LVII 2006–2007, s. 89-96.

⁵ Por. E. KISBÁN, *A Pálosok és a tanúgy*, Budapest 1939, s. 13.

⁶ Por. H. CZERWIEN, *Szkoła paulińska*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. II, cz. 2: *Od Odrodzenia do Oświecenia*, red. M. RECHOWICZ, Lublin 1975, s. 520-522.

⁷ Por. H. CZERWIEN, *Szkoła paulińska...*, art. cyt., s. 524.

w Wienerneustadt, dla Szwajcarii w Langnau, dla Chorwacji w Lepoglawie, dla Polski na Jasnej Górze oraz w Krakowie. Bulla dawała też możliwość utworzenia *Studium Generale* w Rzymie, ale pod warunkiem, że znajdzie się odpowiedni dom i grono profesorskie. Przewidziano także, iż gdyby któryś z wymienionych domów z różnych racji został utracony (np. zajęty siłą przez protestantów lub zniszczony przez Turków), to generał zakonu mógł za zgodą Kongregacji Kardynałów przenieść studia do innego domu. Bulla przyznawała także generałowi zakonu lub jego delegatowi prawo nadawania stopni uniwersyteckich po uprzednim gruntownym egzaminie - ze stopniem doktora łącznie. Uniwersytety paulińskie otrzymały wówczas te same prawa co inne publiczne uniwersytety z wyraźnym zastrzeżeniem, że w ramach podejmowanych w nich studiów mają być kształceni tylko członkowie paulińskiego zakonu⁸.

Zaraz po ogłoszeniu bulli zaczęto organizować *studia generalia* lub dotychczasowym studiom paulińskim nadano nowe prawa. Przywileje papieskie odnośnie do uniwersytetów paulińskich potwierdził dokumentem z 23 stycznia 1674 r. cesarz niemiecki Leopold I, przyznając im te same prawa, jakie miały uniwersytety i akademie publiczne⁹.

Prowincją, w której na studia (w tym studia z filozofii) zwracano szczególną uwagę była prowincja polska. Prawdopodobnie było to wynikiem tego, iż w XVII w. była ona dość zamożna i chyba najliczniejsza ze wszystkich prowincji¹⁰. Po wprowadzeniu w życie dyrektyw bulli papieskiej studia paulińskie w Polsce znacznie się ożywiły, również w zakresie filozofii, a to z tej racji, iż zaczęto promować doktorów filozofii wykształconych w paulińskich ośrodkach. Pierwsze promocje doktorskie odbyły się na Węgrzech 1 listopada 1674 r. Pierwszym wykładowcą filozofii z Polski (*Studium Generale* na Jasnej Górze), który otrzymał promocję doktorską był o. Tobiasz Czechowicz.

W 1716 r. Rada Generalna Zakonu postanowiła, że warunkami koniecznymi dopuszczającymi do promocji doktorskiej z filozofii będą:

- zdany egzamin doktorski;

---

⁸ Por. C. MALLECHICH, *Quadripartitum regularium, in quo primo de privilegiis in communi, secundo, de privilegiis particularibus ordinis s. Pauli primi eremitaе, tertio, de privilegiis ejusdem ordinis, per viam communicationis cum patribus Carthusiensibus, quarto, de privilegiis et juribus regularium in genere et in specie, ... tractator*, Viennae 1708, s. 294-315.

⁹ Tamże, s. 316-317.

¹⁰ Por. H. CZERWIENI, *Szkola paulińska...*, art. cyt., s. 520.

- świadectwo, że kandydat do doktoratu bronił tez w publicznej dyskusji i odparł zarzuty „mężów uczonych”.

Forma promocji doktorskiej z filozofii była podobna jak na innych uniwersytetach w tamtym czasie. Tytuł profesora w okresie funkcjonowania szkoły paulińskiej oznaczał, iż w każdym paulińskim uniwersytecie:

- doktor filozofii jest mianowanym wykładowcą filozofii,
- doktor teologii jest mianowanym wykładowcą teologii moralnej (tzw. kazuistyki) lub teologii spekulatywnej;
- doktor prawa kanonicznego jest mianowanym wykładowcą prawa kanonicznego¹¹.

2. Źródła historyczne paulińskiej filozofii

Opracowane i zatwierdzone przez kapitułę generalną w 1736 r. *Directorium Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae* zawierało m. in. reguły i przepisy dotyczące studiów. W odniesieniu do filozofii należało się zawsze trzymać zasad św. Tomasza z Akwinu, przy czym profesor winien mieć pewność co do autentyczności myśli i nauki Doktora Anielskiego w odniesieniu do danego zagadnienia. Gdy tej pewności z różnych racji nie było, można było przyjąć opinię zwolenników św. Tomasza, ale jedynie tych gruntowniejszych i bardziej uznanych klasyków; a to dlatego, iż autorzy, którzy się sami za tomistów uważają zwykle różnią się między sobą odnośnie do tych samych zagadnień. Od 1788 r. decyzją kapituły zakonu zobligowano wszystkich profesorów filozofii, aby nie nauczali innej koncepcji filozoficznej, jak tylko tej, którą prezentował św. Tomasz z Akwinu. Gdyby któryś z wykładowców filozofii odstępiał od tej zasady, definitorium miało prawo ukarać go pozbawieniem wszelkich zasług i odebrać mu tytuł doktora filozofii.

W kontekście powyższych zaleceń polscy paulini byli zwolennikami czystego tomizmu. W prowadzonych przez siebie wykładach opierali się przede wszystkim na tekstach św. Augustyna z Hippony oraz św. Tomasza z Akwinu. Doktor Anielski został oficjalnie uznany patronem studiów (podobnie jak w innych prowincjach); w jego święto studenci wygłaszali uroczyste mowy¹².

---

¹¹ Por. tamże, s. 525-526.

¹² Por. tamże, s. 527-528, 530-533.

Niestety wykłady filozoficzne paulinów są najmniej zbadane i nie mają jak dotąd należytego opracowania. Nie doczekały się także uwzględnienia na tle dziejów filozofii tomistycznej w Polsce¹³. Treść i zakres samych wykładów pozostają do dnia dzisiejszego zasadniczo nieznanne. Jak na razie nie poddano również szczegółowej analizie wielu zapisów na temat studiów filozoficznych, znajdujących się w kronikach jasnogórskich i krakowskich. Nie przeanalizowano licznych skryptów paulińskich z kilku archiwów i bibliotek, mogących wnieść wiele nowego światła do omawianej problematyki. Najliczniejszy zbiór wykładów, liczący ok. 500 rękopisów, posiada aktualnie Archiwum Jasnogórskie, wiele rękopisów znajduje się w Bibliotece w Krakowie na Skałce, zaś 11 rękopisów pochodzących z klasztorów w Leśnej Podlaskiej i Włodawie stanowi zbiory Biblioteki Seminarium Duchownego w Lublinie¹⁴.

2.1. Archiwum jasnogórskie

Znajdujące się w Archiwum Jasnogórskim rękopisy paulińskie z filozofii to notatki z wykładów, spisywane przez słuchaczy, najczęściej bardzo poprawnym duktem i zdobione na kartach tytułowych. Pomimo, iż żaden z owych rękopisów nie został spisany przez wykładowcę, to jednak wśród osób z nich korzystających znajdują się nazwiska profesorów. Świadczy to o poszanowaniu tekstów wykładów i przechowywaniu ich przez prowadzącego zajęcia we własnym księgozborze. Jednym z nich był o. Konstany Moszyński, profesor filozofii, późniejszy biskup inflancki. Pozostawił po sobie cztery skrypty filozoficzne, wśród których jeden jest jego własnoręcznym podręcznikiem, natomiast pozostałe są notatkami słuchaczy¹⁵. Innym wykładowcą był o. Remigiusz Bilski, autor też filozoficznych oraz jednego traktatu spisane przez nieznanego słuchacza¹⁶. Niestety, dorobek obu

---

¹³ Por. J. CZERKAWSKI, *Filozofia tomistyczna w Polsce XVII wieku*, w: *Studia z dziejów myśli św. Tomasza z Akwinu*, red. S. SWIEŻAWSKI i J. CZERKAWSKI, Lublin 1978, s. 263-314.

¹⁴ Por. H. D. WOJTYSKA (opr.), *Katalog rękopisów Biblioteki Seminarium Duchownego w Lublinie*, w: „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1974, t. 28, s. 221-282; 1975, t. 30, s. 133-193.

¹⁵ Por. K. MOSZYŃSKI, *Atrium templi peripatetici seu philosophia naturalis...*, Archiwum Jasnogórskie (skrót: AJG) – rkps I 161, s. 333-582

¹⁶ Por. D. BUBEL, *Traktaty teologiczno-ascetyczne i filozoficzne u paulinów jasnogórskich na przykładzie streszczenia wykładów o. Ksawerego Rottera*, w: *Acta Universitatis Lodziensis Folia Librorum*, 16, 2010, s. 117-119; R. BILSKI, *Porta Augustae philosophiae*,

profesorów w zakresie myśli filozoficznej nie został jeszcze szczegółowo opracowany...

Niezbýt udaną próbę analizy wykładów z filozofii prowadzonych przez o. Ksawerego Rottera podjęła swego czasu Dagmara Bubel w artykule pt.: *Traktaty teologiczno-ascetyczne i filozoficzne u paulinów jasnogórskich na przykładzie streszczenia wykładów o. Ksawerego Rottera*. Zasygnalizowała jedynie fakt prowadzenia przez tegoż ojca wykładów z filozofii, nie dokonując żadnej rekonstrukcji jego poglądów filozoficznych (skupiła się zasadniczo na przedstawieniu jego myśli teologicznej)¹⁷.

Wspomniane powyżej rękopisy, jak również inne źródła zawierające myśl tomistyczną polskiej szkoły paulińskiej pozostają zasadniczo „nieodkryte” dla badań z zakresu historiografii filozoficznej. Podstawę do tego rodzaju badań z pewnością może stanowić znakomite opracowanie historyczne o. Grzegorza Prusa OSPPE – jego monografia nosząca tytuł: *Polska prowincja paulinów w czasie panowania dynastii Wazów w Polsce (1587-1668). Studium nad składem personalnym paulinów polskich*¹⁸. Umieścił w niej wykaz rękopisów jasnogórskich, a wśród nich również i te, które mają charakter filozoficzny. W świetle jego kwerendy, zważywszy na historiografię filozoficzną, koniecznie należy uwzględnić w badaniach następujące pozycje:

- o. Kacper Biedrzykowski († 1630) – *In universam Aristotelis logicam commentaries, (?)... in arithmetice practicam, Index organum Aristotelis brevis introduction, In octo libros phisicorum*¹⁹;

- o. Bartłomiej Bolesławski († 1638) – *Dialektyka, Instructis in doctrinam subtilis doctoris Joannie Scoti*...²⁰;

- o. Benedykt Mstowski († 1650) – *In primam partem Summae D. Thomas, In promam secundae D. Thomas, Questio 50 de Substantia Angelorum*²¹;

- o. Chryzostom Adamowicz († 1652) – *Cursus philosophici, In logica..., In phisicam..., In methaphisicam*...²²;

AJG - rkps I 255a.

¹⁷ Por. tamże, s. 119-138.

¹⁸ Por. G. PRUS, *Polska prowincja paulinów w czasie panowania dynastii Wazów w Polsce (1587-1668). Studium nad składem personalnym paulinów polskich*, Jasna Góra-Częstochowa 2011.

¹⁹ Tamże, s. 91.

²⁰ Tamże, s. 92.

²¹ Tamże, s. 93.

²² Tamże, s. 93-94.

- o. Andrzej Gołdonowski († 1660) – *Summulae logicae brevis introductio ad organum Aristotelis*²³;
- o. Kacper Drezner († 1681) – *In theoriae philosophiae cursum, In secundum philosophiae partem physicam, In disputationes methaphisicas*²⁴;
- o. Krzysztof Magdaleński († 1687) – *Tractatus in uniuersum physicam; Tractatus in tres libros Aristotelis de anima, Disputationes in uniuersam Aristotelis metaphisicam*²⁵;
- o. Maciej Błęszyński († 1693) – *Brevis dialectica seu introduction ad logicas questiones, Disputatio proemialis in logicam Aristotelis*;
- o. Krzysztof Łobodziński († 1702) – *Introductio in Aristotelis logicam et reliquias disciplinas, In uniuersam Aristotelis logicam dispositiones*;
- o. Tobiasz Czechowicz († 1703) – *In octo libros physicae Aristotelis..., Tractatus in 4 libros Aristotelis..., Obiectians a distinctionem...*²⁶.

2.2. Archiwum krakowskie

Ogromne znaczenie dla badań prowadzonych przez historyka filozofii nad paulińskim tomizmem ma również opublikowany przez Zofię Kowalską-Urbankową oraz o. Janusza Zbudniewka *Katalog rękopisów Biblioteki Paulinów w Krakowie na Skalce*²⁷. W świetle tej publikacji teksty, które koniecznie powinien uwzględnić w swoich badaniach historyk filozofii (zajmujący się paulińską historiografią), to:

- *Cursus philosophici lucubrationes ab excellentissimo domino Alberto Papenkowicz († 1681) canonico s. Annae cursus Vladislaviani professore in Alma Universitatis Academiae Cracoviensi per biennium publice tractatae Anno Salutis Reparatae 1646. Cracoviae* [podtytuł: *Per reverendum p. Chrysostomum Adamowicz (1606-1652) scriptae, qui postea fuit magister novitiorum ad s. Barbaram ordinis s. Pauli Primi Eremitae vir ceere asceticus. M.M.D.G.*] – rękopis napisany w latach 1646-1648, zawiera następujące części: *In logica seu rationale philosophiam disputationes* (s. 5-139), *In physicam seu naturalem philosophiam disputationes* (s. 143-748), *In metaphisicae disputationes* (s. 753-865)²⁸;

²³ Tamże, s. 95-96.

²⁴ Tamże s. 100.

²⁵ Tamże, s. 101.

²⁶ Tamże, s. 102-103; 159-160.

²⁷ Por. Z. KOWALSKA-URBANKOWA, J. ZBUDNIEWEK, *Katalog rękopisów Biblioteki Paulinów w Krakowie na Skalce*, „Studia Claromontana” 8/1987, s. 269-500.

²⁸ Dokładny czas powstania rękopisu to 15.10.1646 - 3.04.1648; por. Archiwum

- *Prolegomen in methaphisicam* - rękopis z ok 1820 r. autorstwa niezidentyfikowanego Stanisława Małczeńskiego²⁹;

- *Historia filozofii od najstarszych czasów do lat siedemdziesiątych XIX w., spisana prawdopodobnie przez o. Stanisława Kapiczyńskiego (1821-1883)* – rękopis napisany po 1874 r.³⁰;

- *Traktaty teologiczne i filozoficzne różnych autorów* – rękopis z drugiej połowy XIX w. – strony 1 - 44 zawierają traktat z ontologii napisany prawdopodobnie przez K. Krupińskiego (pozostała część rękopisu są to teksty teologiczne)³¹;

- *[Fragment historii filozofii od Niccolo Machiavellego (1469-1527) do Emmanuela Kanta (1724-1804)]* – rękopis nieznanego autora pochodzący z końca XIX w.³²;

- *[Wykłady z filozofii, spisane przez br. Stanisława Ludkowskiego]* – tekst zawiera dwie części, pierwsza jest zatytułowana *Logicae pars secunda seu logica maior* (s. 3-215), zaś druga to *Metapysics specialis* (s. 216-254); cały rękopis został napisany na przełomie 1905/1906 r.³³

3. Przykład paulińskiego rozumienia terminu ‘filozofia’

Jak już zostało zauważone wcześniej, jednym z rękopisów, który przetrwał do naszych czasów jest tekst pochodzący z drugiej połowy XIX w. przypisywany wg badań historyków o. Stanisławowi Kacprowi Kapiczyńskiemu (1821-1883) – przeorowi klasztoru jasnogórskiego w latach 1862-1864. Tekst został napisany po roku 1874. Zważywszy na datę powstania (nie są to zapiski studenta!) oraz treść zawartą w rękopisie należy uznać, iż są to dojrzałe przemyślenia jednego z paulińskich prezbiterów odnośnie do całej historii filozofii. Tekst bowiem nie jest skryptem do wykładów, lecz stanowi próbę syntezy całej myśli filozoficznej, jaka powstała w historii myśli ludzkiej. Dzieło zawiera też ocenę tego rodzaju refleksji z punktu widzenia duchowości Zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika,

---

Skałeczne (skrót: ArSk) B 24 (całość 674 strony).

²⁹ Por. ArSk - rkps B 74 (70 stron).

³⁰ Por. ArSk - rkps B 170.

³¹ Por. ArSk - rkps B155 (całość: 92 strony).

³² Por. ArSK - rkps B120 (całość 74 strony).

³³ Por. ArSk - rkps B 121 (całość: 254 strony).

oraz prawdopodobnie całego dorobku piśmiennictwa paulińskiej szkoły filozofii zawartego w rękopisach jasnogórskich i skałecznych.

Można wyrazić przypuszczenie, iż przedstawione przez o. Stanisława Kapczyńskiego rozumienie terminu 'filozofia' jest konsekwencją wypracowywania przez wieki paulińskiej koncepcji filozofii. Takie spojrzenie na rękopis jest oczywiście tylko hipotezą historyka filozofii, którą należy zwerfikować w świetle gruntownych badań nad całą paulińską historiografią filozoficzną.

3.1. Dwa okresy filozofii

Według o. Kapczyńskiego - autora przywołanego rękopisu, cała historia filozofii dzieli się na dwa wielkie okresy:

- filozofię przed Chrystusową;
- filozofię po Chrystusową.

Przyjście Jezusa Chrystusa ukazane jest w rękopisie jako wydarzenie niezmiernie istotne w historii rozwoju myśli ludzkiej. Jego Osoba zajmuje centralne miejsce, stanowi niejako „punkt środkowy” w historii filozofii³⁴. Dostrzec to może dość mocno właśnie historyk filozofii, gdyż dokonując analizy porównawczej myśli filozoficznej przed i po czasach Chrystusowych, zauważa znaczne różnice w rozwoju poznania filozoficznego.

Rękopis zawiera passus, który warto przytoczyć w całości. Jest to następujące stwierdzenie: *Cechą charakterystyczną filozofii przed Chrystusowej jest energiczne, ciągle usiłowanie dojść do czystego poznania prawdy, aniżeli ta, którą podawały mity religijne. (...) Usiłowanie to dość szczęśliwie powiodło się niektórym przed Chrystusowym filozofom, jak Sokratesowi i Platonowi; za pomocą samego tylko rozumu doszli oni do poznania wielu wzniosłych prawd odnoszących się do Boga i duszy ludzkiej*³⁵.

Natomiast charakterystyczną cechą refleksji filozoficznej po Chrystusowej, która nie negowała Objawienia, są zdecydowane wysiłki na rzecz coraz głębszego zrozumienia prawdy w celu mocnego ugruntowania jej w życiu ludzkim. Według paulińskiego rękopisu jest to niezmiernie waż-

---

³⁴ Por. *Historia filozofii od najstarszych czasów do lat siedemdziesiątych XIX w., spisana prawdopodobnie przez o. Stanisława Kapczyńskiego (1821-1883)*, ArSk - rkps B 170, s. 4

³⁵ Tamże, s. 4.

ne wyzwanie i zadanie dla każdego wykształconego człowieka, gdyż brak gruntownych podstaw filozoficznych w myśleniu prowadzi do wikłania się w *coraz potworniejsze błędy* i popadanie w różne formy sceptycyzmu lub materializmu. Natomiast dzięki dobremu zaznajomieniu się z refleksją filozoficzną nastawioną na obiektywne poznanie prawdy, treść Objawienia w *coraz jaśniejszym ukazuje się i świeci blasku*³⁶.

3.2. Myśl przedtomaszowa

Niezmiernie ważnym odniesieniem dla autora rękopisu są ojcowie Kościoła, którzy w swoim czasie *wstawiali się pracami filozoficznymi*; są nimi: św. Atanazy Wielki, Klemens Aleksandryjski, Orygenes z Aleksandrii (Adamantius), św. Hilary z Poitiers, św. Augustyn z Hippony. Należy jednak zauważyć, że *Ojcowie ci i Pisarze Kościelni nie zostawili nam wykształconych systemów filozoficznych, ale według potrzeby chwilowej starali się daną prawdę rozumu, filozoficznie rozwijać i uzasadnić*³⁷. Szczególnie zauważony został przez o. Stanisława Kapiczyńskiego św. Augustyn, który w jego ocenie opiera się w swojej refleksji filozoficznej przede wszystkim na myśli Platona, a także Boecjusz z Dacji³⁸.

Z filozofii scholastycznej szczególne miejsce zajmuje w rękopisie ocena myśli św. Anzelma z Canterbury (*Monologion* i *Proslogion*), a to z tej przyczyny, że *stawia zasadę non quouro intellegere, ut credam, sed credo, ut intellegum, wyznając tym samem, że wiara jest podstawą poznania rozumowego*. Czy sama wiara jednak jest rzeczą wystarczającą dla osoby wykształconej, szczególnie dla prezbitera paulińskiego? Autor rękopisu uważa, że nie, ponieważ: *Rozum ludzki, oparłszy się na wierze nie tylko może, ale powinien starać się poznać i zrozumieć to, co przez wiarę jako pewne uznaje*. Innymi słowy, jeśli ktoś ma odpowiednie predyspozycje intelektualne, winien podjąć zmaganie, aby pojąć rozumem treści ukazane przez wiarę. Mało tego, *bez pomocy wiary, samym rozumem dojść można do poznania prawd wielu, szczególnie do poznania Boga*³⁹. Niezmiernie pomocnym do tego rodzaju poznania wydaje się być *Monologion*, w którym św. Anzelm dowodzi właśnie

---

³⁶ Tamże, s. 5; por. s. 3-5.

³⁷ Tamże, s. 68

³⁸ Por. tamże, s. 68.

³⁹ Tamże, s. 73.

istnienia trzech hipostaz w Bogu jedynie przy pomocy naturalnego rozumu⁴⁰.

Kolejny filozof ogromnie ważny dla autora omawianego rękopisu, to Piotr Abelard, ale w wersji „skorygowanej” przez św. Bernarda z Clairvaux. Dla refleksji filozoficznej istotny jest fakt, iż jest on racjonalistą. Z tej też racji wyraźnie stawia zasadę, iż *łatwowiej być nie należy, qui cito eredit levis estiorde*. Dlatego też: *Trzeba więc wprzód rozumowo zbadać prawdę objawioną czy godzi się z rozumem lub nie*. Dla chrześcijanina jest to niezmiernie ważne, gdyż wszelkie prawdy wiary chrześcijańskiej *rozumem samym poznane i dowiedzione być mogą*. Gdyby tak nie było, *to na co by miał Bóg objawiać człowiekowi takie prawdy, których by człowiek zrozumieć nie był w stanie?*⁴¹

3.3. Tomaszowy wkład w rozumienie filozofii

Szczególne miejsce w całym tekście o. Kapczyńskiego zajmuje myśl św. Tomasza z Akwinu. Jest niezmiernie ważnym fakt, że autor rękopisu nie widzi sprzeczności logicznej pomiędzy treściami filozoficznymi przedstawionymi przez św. Augustyna z Hippony a filozofią św. Tomasza z Akwinu. Patron studiów paulińskich *rozdziela dwojaką prawdę rozumową i nadrozumową*⁴², dając takie oto wyjaśnienie:

*Różnica między nimi leży nie w samej prawdzie, a w stosunku rozumu do prawdy. Pierwszą poznaje rozum własną swoją siłą, drugą za pomocą objawienia. Oba rodzaje prawd choć różne, nie są z sobą sprzeczne, bo wychodzą z jednego źródła, tj. mądrości Bożej. Jakkolwiek rozum nie może udowodnić prawdy objawionej, przecież wszelkie zarzuty stawiane tej prawdzie może zbić i wykazać, że prawda objawiona nie jest z rozumem sprzeczna i to jest właśnie zadanie rozumu względem prawdy objawionej*⁴³.

Powyższy tekst rękopisu ukazuje dość mocno desygnat nazwy ‘filozofia’ i jest najprawdopodobniej (hipoteza historiograficzno-filozoficzna) właściwy dla paulińskiej koncepcji filozofii wypracowywanej sukcesywnie przez wieki. Dla paulina przedmiotem filozofii zawsze są ‘prawdy rozumowe’, teologii zaś ‘prawdy objawione’. Patrząc z perspektywy jeszcze

⁴⁰ Por. tamże, s. 73.

⁴¹ Tamże, s. 74-75.

⁴² Tamże, s. 81.

⁴³ Tamże s. 82.

XIX wieku, zarówno filozofia jak i teologia to dwie dyscypliny, które są naukami spekulatywnymi. Filozofia nie negująca Objawienia jest człowiekowi konieczna dla ukazania wzniosłości i bogactwa treści, która pochodzi z poznania naturalnego; jest też pomocna do zrozumienia poznania ‘nadrozumowego’⁴⁴. Bez filozofii teologia staje się równoznaczna z tym, czym w starożytności przed Chrystusowej były ‘mity religijne’⁴⁵.

4. Podsumowanie

Jak można przypuszczać (hipoteza historiograficzno-filozoficzna) w świetle tego, co zostało ukazane wcześniej – w paulińskiej szkole filozofii mamy do czynienia z myślą augustyńsko-tomaszową. Celem życia paulińskiego jest dążenie do świętości. Szczególne miejsce w tym dążeniu ma *Reguła św. Augustyna*, która jest podstawą życia religijnego wspólnoty zakonnej. Rozumienie tej *Reguły* było przez intelektualistów paulińskich możliwe dzięki gruntownemu zapoznaniu się z dziełami tego, któremu w Kościele katolickim przysługuje tytuł *doctor gratiae*. Pozwalało to na gruntowne zrozumienie siatki pojęciowej owej *Reguły* oraz życie nią na co dzień. Paulin żyjący w wieku XVII, XVIII czy XIX, po ukończeniu studiów doskonale wiedział jak wdrożyć w życie treść owej *Reguły* mówiący o *caritate Dei et proximi*⁴⁶; wiedział bowiem jaka jest różnica w tekstach św. Augustyna pomiędzy znaczeniami następujących słów: *amicitia*, *amor*, *concupiscentia*, *connaturalitas*, *dilectio* oraz *caritas*. Miał także świadomość, że św. Tomasz z Akwinu jako nauczyciel akademicki wypracował pełną koncepcję filozofii, która jest rzeczą niezmiernie pomocną do zrozumienia faktu, iż centralnym motywem wcielenia Logosu jest przebóstwienie osoby ludzkiej, czyli to co autor *Sumy Teologii* rozumiał jako *deificatio*. Filozofia w tym kontekście była dla ówczesnego paulina tym, czym była w swoim czasie dla św. Jana z Damaszku, gdy pisał:

1) *Filozofia jest poznaniem bytów jako istniejących, to znaczy poznaniem natury bytów.*

2) *Filozofia jest poznaniem rzeczy Boskich i ludzkich, to znaczy widzialnych i niewidzialnych.*

---

⁴⁴ Por. tamże, s. 81-83.

⁴⁵ Por. tamże, s. 4-5.

⁴⁶ S. AURELIJ AUGUSTINI, *Regula ad servos Dei*, tekst wg <http://www.augustinus.it/latino/regola/index.htm> [dostęp: 6.10.2020, godz. 5.46].

3) *Filozofia znowu jest namysłem nad śmiercią, z wyboru i naturalną. Dwa są bowiem rodzaje życia: naturalne, którym żyjemy, oraz z wyboru, wedle którego z namiętnością trzymamy się obecnego życia. Śmierć także jest podwójna: jedna naturalna, która jest oddzieleniem duszy od ciała, druga z wyboru, wedle której gardząc życiem obecnym, podążamy do życia przyszłego.*

4) *Filozofia jest upodabnianiem się do Boga. Upodabniamy się do Boga przez mądrość, to znaczy przez prawdziwe poznanie dobra, i wedle sprawiedliwości, która jest sprawiedliwym podziałem i niezważaniem na osoby w sądzie, oraz wedle świętości, która wyższa jest od sprawiedliwości, czyli przez bycie dobrym i czynienie dobra tym, którzy nam wyrządzają niesprawiedliwość.*

5) *Filozofia jest sztuką sztuk i nauką nauk. Albowiem i filozofia jest początkiem wszystkich nauk, przez nią bowiem każda sztuka i każda nauka została wynaleziona. Sztuka według niektórych może w czymś pobić, nauka zaś nie błądzi, a sama tylko filozofia jest nieomylna. Według innych zaś sztuka jest wykonywana rękami, nauka zaś jest każdą sztuką związaną z działaniem, np. gramatyką, retoryką itp.*

6) *Filozofia następnie jest umiłowaniem mądrości. Prawdziwa zaś mądrość jest Bogiem, tak więc miłość do Boga sama jest prawdziwą filozofią⁴⁷.*

Taki bowiem sens filozofii po części w swoim czasie przyjmował św. Augustyn, taki też sens filozofii przyjmował już w pełni św. Tomasz z Akwinu⁴⁸. Z tej też racji uzasadnionym wydaje się postawienie hipotezy historiograficzno-filozoficznej, iż paulińska szkoła filozofii to myśl Tomaszowa świadomie neoplatonizująca.

---

⁴⁷ JAN DAMASCEŃSKI, *Dialektyka albo rozdziały filozoficzne*, w: tenże, *Dialektyka albo rozdziały filozoficzne. O herezjach*, tłum. A. ZHYRKOVA, Kraków 2011, s. 37–38.

⁴⁸ Na temat neoplatonizmu Tomaszowego, jego rozumienia filozofii i teologii – zob. WAYNE. J. HANKEY, *Aquinas's Neoplatonism in the Summa Theologiae on God. A Short Introduction*, St. Augustine's Press 2018.

THE BASIS FOR RESEARCH ON THE PAULINE SCHOOL
OF PHILOSOPHY

A b s t r a c t

In history of The Order of Saint Paul the First Hermit, in the Polish Province from the 17th to 19th centuries operated the Pauline school of philosophy. This article shows the state of research (*status quaestionis*) about this school. In the twentieth and twenty-first centuries - some research has been undertaken in the field of history. There is no research on the historiography of philosophy. The author of the article, as a historian of philosophy, made an initial query for this research. The result of this query is the hypothesis that the Pauline school of philosophy was probably an Augustinian-Thomas thought. It seems to have been Aquinas' Neoplatonic philosophy.